

KİLİKYA'YA YOLCULUK

Victor Langlois

ÇEVİREN: Ayşe ATEŞOĞLU
ÇEVİRİ VE BASKI EDİTÖRÜ: S. Haluk UYGUR
TASARIM ve DİZGİ: Edip Kuzey AKTEN

ADANA
2021

© Copyright 2021

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-8037-85-2

Kitap Adı

Kilikya'ya Yolculuk

Çeviri Editörü

S. Haluk UYGUR

Çeviren

Ayşe ATEŞOĞLU

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

HIS002000

DOI

10.37609/akya.928

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A Ş

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

REKTÖR'ÜN ÖNSÖZÜ

Dar veya geniş bir coğrafyada, gezilip görülen yerler hakkında, izlenimlerin anlatıldığı eserlere seyahatname adı verilir. Seyahatnameler, içerikleri bakımından, kendi zamanlarına olduğu kadar, sonraki çağlara da seslenme özelliğine sahiptir. Seyyahların bıraktıkları yapıtlar sayesinde, yabancı olunan coğrafyalarla ilgili bilgiler edinildiği gibi, içinde yaşanılabilir bile farkına varılamayan yerleri tanıma şansını bulmak mümkündür. Ülkelerin ve toplumların ilgi çekici özelliklerini, yaşama biçimlerini, geleneklerini ve kültürlerini; özetle maddi ve manevi değerlerini öğrenmek, fikir sahibi olmak olasıdır. Gezilip görülen coğrafi alanın iklimi, insanları, tarihi eserleri, eski ve yeni yapıları, yol ve ulaşım özellikleri, gündelik hayatın işleyişi, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri bu sayede gün ışığına çıkar.

Ülkemiz, insanlık tarihinin en eski yerleşim yerlerinden olan Mezopotamya, Mısır ve Anadolu havzasında yer almaktadır. Bu anlamda dile gelebilecek önemli duraklardan birisi de Çukurova'dır. Dolayısıyla da Adana ve çevresi. Şu ya da bu biçimde Mersin, Tarsus, Adana, Hatay, Suriye, Irak ve güzergâh üzerinde yer alan diğer bölgelere giriş yapan seyyahlar oldukça fazladır. Aslında Çukurova, seyahatnamelerde dile getirilen yanlarıyla, henüz tam anlamıyla ele alınmış değildir. M.Ö. 400'lerde başlayan ve 1930'lara kadar olan dönemleri ele alan bu seyahatnamelerin, özgün baskılarının Türkçe'ye kazandırılması, Çukurova'ya yapılabilecek hizmetlerin başında gelmektedir. Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi olarak, bilimsel eserlerimiz yanında, bu türdeki çalışmaları sürdürme düşüncesindeyiz.

Anılan seyahatnamelerin bazılarının çevirileri yapıldı. Çevirisi yapılamayan bazı yapıtların Türkçe'ye kazandırılması konusunda çalışmalarımız devam etmektedir. "William Burckhardt Barker: Lares and penates: Or, cilicia and its governors. London : Ingram Cooke and co., 1853" ve "Victor Langlois: Voyage Dans La Cilicie et Dans Les Montagnes du Taurus execute pendant Les Annees 1852-1855. Paris, 1861." adlı iki önemli eserin çevirisini yaparak elektronik ve basılı ortamda yayınlama kararı almış bulunmaktayız.

Victor Langlois'in "Kilikya'ya Yolculuk" adını taşıyan elinizdeki bu eserin yayınlanmasına öncülük eden Ahmet Karataş, çeviri ve yayın editörü Dr. S. Haluk Uygur, çevriyi yapan Ayşe Ateşoğlu ve kitabın tasarımı ile dizgisini gerçekleştiren Edip Kuzey Akten'e katkılarından dolayı içtenlikle teşekkür ederim.

Prof. Dr. Mehmet T  MAY
Rekt  r

ÇEVİRİ ve YAYIN EDITÖRÜNÜN ÖNSÖZÜ

Avrupa'nın kuzeylilere dayanan barbar geçmişinden sıyrılarak, gelişmişlik yarışında dünyanın diğer bölgelerinin önüne geçmesi, ne kadar ilginçtir ki Doğu'dan öğrendikleri bilgi ve teknolojiyi (bunlar arasında tüfek, barut gibi şeyler özel yer tutar) kullanarak, sömürgeciliğe başlamaları sonucudur.

“Amerika'nın keşfi” diye bahsettikleri, aslında orada kendilerinden önce yaratılmış olan uygarlığın başta altınları olmak üzere, tüm zenginliğini, Avrupa'ya taşımaktan başka bir şey değildir.

Zaman içerisinde yeni bir biçime bürünmüş sömürgecilik faaliyetlerini Amerika'yla birlikte, diğer coğrafyalara da yaymak üzere birbirleriyle yarışmışlar hatta daha öne geçmek üzere birbirleriyle savaşmışlar. Bu savaşın en önemli mağduru da maalesef Doğu olmuş.

“Orient” yani “Doğu” diye bahsettikleri yer ise; 20. yüzyıla kadar bizzat Osmanlı toprakları olarak bilinen yerler, günümüzde ise Anadolu diye isimlendirdiğimiz topraklar üzerinde kurulu Türkiye... Bunu 19. Yüzyılın başından beri ülkemize gelen, bizzat devletleri tarafından görevlendirilmiş, Batılı gezgin veya görevlilerin, neredeyse bir istihbarat rapor gibi hazırladıkları kitaplarından anlayabiliyoruz. Şu an elinizde tuttuğunuz Victor Langlois'e ait bu kitap da yazdıklarına bir örnek olabilecek özellikler taşıyor.

Zaten, 1852 yılında Fransız hükümetinin görevlendirmesiyle Kılıkya'ya gelen Victor Langois kitabının ilk cümlesinde amacının ne olduğunu açıkça söylüyor;

“Doğu, bugün ciddi uğraşların ve sabırlı araştırmaların konusudur. Her geçen yıl askerlerimiz Fransız bayrağını uzak bölgelere dikerek, yarı barbar toplulukların uygarlığımızdan yararlanmasını sağlamak için çalışmaktadırlar. Her geçen yıl, maceraperest kaşifler de, unutulmuş bir geçmişin anılarını toplayarak bunları tekrar hayata döndürmek için Asya'nın çeşitli noktalarına seyahat etmektedirler.”

Ve kitabın son cümlesinde ise böyle bir amaca ulaşmak için sonuna kadar uğraşacaklarına dair kararlılığını(!) belirtiyor;

“Herşey eski Asya’nın Batı’nın ışığıyla yeniden canlanacağını göstermektedir. Doğu’nun kutsal topraklarına, çocuklarının kanları ile ıslanan bayrağını dikmek için gelen Fransa, Kilikya’nın Hristiyan halklarına, uygarlığın meşalesi ile aydınlanmayı ve bağımsızlığın keyfini sürmeyi istediklerinde kardeşçe bir el uzatan son ülke olacaktır.”

Üzgünüm ki, tarih (Birinci Dünya Savaşı’nın devamında Fransa’nın Kilikya’yı işgal ettikleri zaman); “Kilikya’nın Hristiyan halklarına kardeşçe el uzatmak” denilen şeyin, aslında o günler birlikte yaşayan iki halkın arasını açıp, emperyal emellerini gerçekleştirmek için Ermenileri piyon gibi kullanmak olduğunu gösterdi.

Ve yine ne yazık ki bu kitaptan; Langlois’in Klikeya’ya yaptığı seyahat boyunca yaptığının sadece bu olmadığını da öğreniyoruz. Langlois kitabında yaptığı arkeolojik eser kaçakçılığından bir kahramanlık öyküsü gibi bahsediyor. Üstelik Tarsus ve Mersin’den kaçırıp Louvre Müzesi’ne taşıdığı yüzlerce tarihi eseri, bomba koyup parçalamaya kadar varan bir barbarlıkla ele geçirdiğini de yazdıklarından öğreniyoruz.

Yazdıkları arasında yanlış olduğu açık bir şekilde görülen bir çok bilgi de var. Örneğin Aşar aşiretlerini Kürt aşiretleri olduğunu iddia etmesi veya bölgede yaşayan Ermeni halkı “Doğu’da yaşayan Fransızlar” diye nitelendirmesi, tartışmasız yanlış bilgilerdir. Bunlardan “Doğu’da yaşayan Fransızlar” ifadesini nasıl bir çıkarıcılık altında çarpıttığını da Fransa’nın bölgeyi işgali sırasında, Ermenileri kullanmasından anlıyoruz.

Dolayısıyla bu kitabın ilk basımı ile aradan 170 yıl geçtikten sonra Türkçe’ye kazandırılması, Batı’nın bize o yıllardan itibaren hangi gözle baktığının görünmesini sağlayacaktır.

Bu gözle incelemek şartıyla kitabın, Adana- Mersin- Tarsus bölgesinin 1850li yılları hakkında fikir edinmek için bir kaynak olarak

kullanılabileceğini de düşünüyoruz tabi ki... Ayrıca yazarın bölgenin tarihi hakkında verdiği bazı bilgiler de yararlanılmaya açık görülüyor. Yazarın kitabında verdiği bilgilerden yola çıkarak, günümüz ile 170 yıl öncesi arasında nelerin değiştiği, içine yazarın da katıldığı hazine arayıcıların tarihi geçmişi ne kadar tahrip ettikleri hakkında da bilgi sahibi olma şansımız da bulunmakta.

Bunlara ilaveten kitap, dönemin Adana- Mersin, Tarsus veya Kozan gibi bölgelerde günlük yaşam, etnik gruplar arasındaki ilişki, devlet yönetimi gibi konularda fikir sahibi olmamızı da sağlıyor.

Kısacası eser ülkemizin bir dönemine, (kendilerine has bir bakış açısıyla da olsa) dışarıdan bakan bir gözlemcinin görüşlerini bizlere sunması açısından önemli.

Bu nedenle, kitabın Türkçe'ye kazandırılmasına yol açan Alpaslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mehmet Tümay'a, üniversitenin Kütüphane Daire Başkanı Sayın Ahmet Karataş'a, çeviriyi titizlikle yapan çevirmen Sayın Ayşe Ateşoğlu'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Dr. S. Haluk UYGUR
Çeviri ve Yayın Editörü

DİPNOTLARLA İLGİLİ AÇIKLAMA

Kitabın orjinalinde bulunan dipnotlar, (Romen rakamlarıyla) numaralanarak, asıl kitapta olduğu gibi sayfa altlarına yerleştirilirken, günümüz okuyucusu için çevirmen ve çeviri editörünün yazdığı açıklamalar yine numaralanarak, kitabın arkasında okuyucuya sunulmuştur. Çevirmene ait notlar “A. A.” harfleriyle işaretlenirken, çeviri editörünün notları “S. H. U.” harfleriyle belirtilmiştir.

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Kilikya'ya ve Toros Dağları'na 1852-1853 yılları arasında İmparator'un Emri Üzerine Eğitim Bakanlığı ve Edebiyat Fakültesi Himayesinde Victor Langlois Tarafından Yapılan Yolculuk, elinizdeki kitabın tam adı... Gezginsler, tarih boyunca istilalara uğramış, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, özellikle Batı'nın ilgi odağı olmuş Kilikya bölgesi, ilginç buluntular, anlatılar, anılar, birer sanat eseri olan gravürler... Daha önce çevirdiğimiz, William Burckhard Barker'ın Lares ve Penates - Kilikya'nın Ev Tanrıları ve Eski Yöneticileri (Lares and Penates or Cilicia and its Governors) adlı eseri kadar kadar ilginç, yine bölgemizin tarihi zenginliklerine olduğu kadar yazıldığı döneme de ışık tutan benzersiz bir eser...1861 yılında Paris'te İmparatorluk ve Senato Kütüphanesi ve Paris ve Londra Asya Toplulukları tarafından hazırlanarak Libraire d'Institut'den (Enstitü Kitabevi) Benjamin Duprat tarafından yayınlanan bu eser, Antik Çağ'da Kilikya olarak bilinen Çukurova bölgesi hakkında ayrıntılı ve kapsamlı bir gezi yazısıdır (seyahatname). Barker'ın eserinde olduğu gibi bölgenin ayrıntılı bir haritasını ve yine bölge ile ilgili son derece güzel gravür ve çizimleri de içeriyor.

19. yüzyılda bölgemizi ziyaret eden Avrupalı gezginlerin bugün az bilinen çok sayıda kitabı bulunuyor. Daha önce çevirisini yaptığımız William Burckhardt Barker, Barker'ın kitabının editörü ve yine gezi kitapları bulunan William Francis Ainsworth, onların çağdaşı, elinizdeki bu kitabın yazarı Victor Langlois bunlardan birkaçı. Bu kitapları Türkçe'ye kazandırmaya nasıl karar verdiğimizize gelince...

Aslında bu çeviri fikri, başlangıçta, kendi aramızda, bir sohbet sırasında ortaya atılmıştı. Haluk Uygur hocamızın evinde, Altınorhan Düşünce ve Sanat Platformu'ndan arkadaşlarla beraber, Özgür Adana projemizle ilgili yaptığımız bir toplantı sırasında, gravür konusu açıldı. Bir resmin birden fazla kez basılabilmesini olanaklı kılan gravür, bir bakıma fotoğrafa giden yolda önemli bir adımdı. Masanın üzerinde bölgemizle ilgili, sanat değeri taşıyan gravürleri de içeren birkaç kitap duruyordu. Hepimiz kitapları inceledik. Yabancı gezginlerin geçtiğimiz yüzyıllarda Anadolu toprakları ile ilgili yazmış

oldukları kitaplardı. Aslında tarih boyunca birçok gezginin ilgisini çekmiş olan bu topraklar hakkında çok gezi yazısı olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak içindeki gravürleri incelediğimiz bu kitapların bir yönü daha ilgimi çekmişti: içerdikleri ayrıntılı bilgiler... Ayrıca, bölgemizi yabancı bir yazarın gözünden okumanın da ilginç olacağını düşündüm. Bunları Türkçe'ye çevirmekten büyük mutluluk duyacağımı söyledim. Böylece bu eserleri Türkçe'ye kazandırmaya karar verdik. Bu çevirilere amatör, kendimiz için yaptığım çalışmalar olarak başlamıştım. Bu kitaplar, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi kütüphanesinin kitaplarıydı. Üniversitenin, oluşturmak için çalışmalara başladığı Çukurova Kültür Kitaplığı kapsamında bu çevirileri yayınlayacağını öğrendiğimde hepimiz gibi çok sevindim. O zaman bu çeviriler üzerinde daha ciddi olarak çalışmaya başladım. Önce Barker'ın kitabını İngilizce'den Türkçe'ye çevirdik. Sonra, birçok açıdan önemli bir yazar olan Langlois'nın yine bölgemiz için çok önemli olan kitabını Fransızca'dan çevirmeye sıra geldi.

Kitabın iç kapağındaki kapı gravürü, Lamas'tan Kanytelis'e (Isauria Neapolis'i olarak da bilinir, bugünkü adıyla Kanlıdivane) giden Roma yolu üzerinde bulunan antik kapıya ait... İç kapaktaki bu kapıdan geçen okur, o güne dek belki de hiç duymadığı, bilmediği, gitmediği bir yere gidiyor... Kitabın yazıldığı dönemde Avrupada Osmanlı topraklarının, diğer Doğu ülkeleri gibi yabanıl, uzak, egzotik diyarlar olarak görüldükleri düşünülünce okuru önce böyle bir kapıdan geçirmek daha da gerekli olmuş sanırım... Ve kısa bir alıntı... Romalı ozan Ovidius'tan: "Asya'nın görkemi şehirlere yayıldı."

Bu kitap da önceki çevirimiz Lares ve Penates gibi sıradan bir gezi kitabı değil... Son derece ayrıntılı, bölgeyi tarihi, coğrafyası, arkeolojisi, mitolojisi, sanat tarihi, inançları, gelenekleri, jeolojik yapısı, bitkileri, hayvanları, demografik yapısı, ticareti, diğer bölgelerle ilişkileri açısından ve daha birçok açıdan derinlemesine inceleyen benzersiz bir eser... Hatta bazı açılardan Barker'ın kitabından daha da önemli. İlk olarak, Çukurova bölgesi için, bölgenin Antik Çağ'daki adı "Kilikya" bu kitapta ilk kez kullanılıyor. Kilikya adı Yunan mitolojisine ait bir öyküden geliyor. Fenike kralı Agenor'un Europa adında güzel bir kızı vardır. Tanrı Zeus bu kızı görüp beğenir, ona ulaşmak için güzel, beyaz bir boğa kılığına girer. Europa'nın bir gün arkadaşları ile çiçek

toplayıp oynamasını fırsat bilerek kıza yaklaşır ve onu sırtına alarak kaçar. Kral Agenor, Avrupa'nın dört ağabeyini onu bulmaları için dünyanın dört bir yanına gönderir. Avrupa'nın ağabeylerinden Kylix (Klix ya da Cylix) bugünkü Çukurova bölgesine gelir ancak burada Avrupa'yı bulamayınca utancından geri dönemez ve buraya yerleşir. O günden sonra bu bölge Kilikya (Kylix'in Yurdu) olarak anılır. İkinci olarak bu kitapta Barker'ın kitabında olmayan, Ermeni eserleri ile ilgili de bilgiler bulunuyor. Çevirisi çok titizlik isteyen bu kitabı çevirirken, öncekinde olduğu gibi çok araştırma yaptım, yer yer ben de dipnotlar ekledim. Yazarın gezip gördüğü yerler hakkında verdiği bilgiler yanında, bazen bilgilerine, bazen de inançlarına ya da hayal gücüne dayanarak yaptığı yorumlarla apayrı bir boyut kazanan bir kitap... Bazı yerleri ise gidip görmediği halde duydukları ya da okuduklarından yola çıkarak anlatmış. Günümüzde artık kullanılmayan kimi sözcükler ve ifadeler çeviriyi daha da zorlaştırıyordu. Ancak yine de Barker'ın kitabından daha planlı, daha derli toplu olduğunu söyleyebilirim. Yolculuk Günlüğü bölümünde okur, kendisini yazarla beraber geziyormuş gibi hissedebilir.

Kitabın yazarına gelince... Victor Langlois (1829-1869), Çukurova bölgesi için Antik Çağ'da kullanılan Kilikya adını ilk kez tekrar kullanarak bölgenin bu şekilde bilinmesini sağlayan kişidir. Fransız Bilimler Akademisi'nin yetiştirdiği, Ermenice, Rumca, Türkçe, Arapça, Latince, Almanca dillerine hakim bilim adamlarından ve aynı zamanda doğubilimci olan Victor Langlois, Saint Lazary Ermeni Akademisi'nin de üyesiydi. Çukurova'ya geldi, arkeolojik kaynaklar üzerinde geniş araştırmalar yaptı, Ermeni ve Fransız tarihinin izlerini ortaya çıkaran Langlois, 1853-1863 yılları arasında uzunca bir süre Adana'da kaldı. Tarsus'taki Fransa konsolosunun yardımıyla Çukurova ve Toroslar civarı dolaştı. Ermenilerin koloni olarak yaşadıkları Haçin (Saimbeyli), Sis (Kozan), Anavarza'yı ziyaret etti. Yazılı kitabeler, mezarlar, anıtlar, harabeler üzerinde çalıştı. Gravür resimleri ile görüntülerini aldı. Langlois, araştırmalarını 1861 yılında Türkçe "Kilikya'ya Yolculuk" anlamına da gelen "Voyage Dans La Cilicie" kitabında yayınladı.

Langlois, Türklerin Adana ovalarına verdiği anonim coğrafya ismi olan Çukurova'yı değiştirmiş, bunun yerine antik dönemden kalan

bir yöre ismi olan, daha çok Yunan-Roma-Bizans ve Ortaçağ'da Ermeni Tekfurlarının kullandığı Kilikya'yı tercih etmiştir. Langlois'nın, Kilikya araştırmalarından sonra Fransa'nın önde gelen "Ermenilik araştırmacıları" arasında isim yaptığını görüyoruz. Langlois'nın araştırmaları 1860'lı yılların başında Batı bilim çevrelerinin bilgilerine sunulmuştur. Bu arada dikkat çekici olan bir şey varsa Langlois'nın 1863 yılında Saint Lazary Manastırı'nın desteğiyle Kilikya tarih belgelerinin envanterlerini yaparak yayınlamasıdır. Belge yayınında Kilikya Ermeni Tekfurluk zamanına ait olaylar gün ışığına çıkarılmaktadır. Kilikya araştırmaları ile birlikte Fransa'nın "Kilikya'ya olan emperyalist ilgisi" birdenbire paralel olarak başlatıldı. 1860'lı yılların hemen başlarında Fransa Hükümeti, Lübnan Marunileri ile Kilikya (Adana) Ermenilerinin desteklenmesini benimseyen bir politika savunmaya başladı. Bu sebeple Langlois bazı kesimlerce Adana ili emperyalist amaçlı çalışmalarını sistemli bir şekilde başlatan kişi olarak da bilinir.

Langlois bu kitapta Barker ve diğer çağdaşı gezginlerden de bolca bahsediyor. Otter, Corancez, Macdonald Kinneir, Amiral Sir Fr. Beaufort, Leon de Laborde, Ch. Texier, P. Tchihatcheff bunların içinde en çok adı geçenler. Bu yazarların birbirleri ile yakın bağlantı içinde olduklarını da Barker'ın kitabında olduğu gibi görüyoruz. Aslında son derece entelektüel bir çevrelerinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu kitapta ayrıca biraz da rekabet içinde oldukları da görülebilir. Bilgiye aç, öğrenmeye açık, okumayı ve araştırmayı seven, ayrıntıcı, hatırı sayılır bir birikime sahip kişiler olduklarını görüyoruz. Maceraperest, gözü pek kişilikler olduklarını da düşünebiliriz. Yolculuk yapmanın, hele de çoğu bugün bile gidilmesi zor yerlere gitmenin o zamanlar ne kadar tehlikeli olduğu düşünülürse böyle olmaları gerekiyor. Örneğin bugün bile gidilmesi zor bir yer olan, Roma'nın egemenlik altına almakta zorlandığı Isaurialılar'ın yaşadığı, Adamkayalar adı verilen yer buna bir örnek olarak verilebilir. Bu gezginler zaman zaman da kendilerini yerel halkın içinde kamufle ediyorlar, böylece herhangi bir tepkiyle karşılaşmadan gezilerini tamamlayabiliyorlar. İç kapakta yazarın Türk giysileri içinde bir resmini göreceksiniz. Yolculuk Günlüğü bölümünde bununla ilgili eğlenceli sayılabilecek bir bölüm okuyacaksınız.

Kilikya'ya Yolculuk, kendine has özellikleri olan bir çevrede ve dönemde doğar bu eser... Öyle bir dönem ki, gezginler belki de geri dönemeyecekleri zorlu yolculuklara çıkıyorlar. Peki, onları bu yolculuklara çıkaran neydi? Öncelikle, bu kitabın yazıldığı ve yayınlandığı yıllara, Fransa'da III. Napoleon dönemine biraz yakından bakalım. Bu dönem İkinci İmparatorluk dönemi olarak da bilinir. İkinci İmparatorluk (Empire français veya Second Empire), Fransa'da 1852-1870 yılları arasında uygulanan imparatorluk yönetimidir. I. Napoleon'un yeğeni olan, 1848 yılında Fransa İkinci Cumhuriyet'i tarafından başkan seçilen III. Napoleon, 1851 yılında zor kullanarak kendini imparator ilan etti. İkinci Fransız İmparatorluğu'nu kurdu ve 1870 yılında Fransa ve Rusya arasındaki savaşta Prusya ve müttefikleri tarafından yenilip esir alınana dek hüküm sürdü. Fransa'nın ekonomisini modernize etmeye çalıştı, Paris'in merkezini yeniden inşa ettirdi, Fransa İmparatorluğu'nun denizaşırı topraklarını genişletti, Fransa'daki demiryolu sistemini düzenledi ve Fransız ticaret filosunu dünyanın en büyük ikinci ticaret filosu haline getirdi. Süveyş Kanalı'nın inşasını destekledi, Fransa'yı Avrupada ve tüm dünyada etkili hale getirmeye çalıştı. Bu dönemde etkili olan Bonapartizm, dar anlamıyla 19. yüzyılda Bonapart Hanedanının iktidarını koruması için izlenen politikaya verilen isimdir. Geniş anlamıyla ise Bonapartizm, güçlü ve merkezî bir devleti savunan asker ve bürokratların izlediği politikaları ifade eder. Fransa'nın bu dönemde emperyal amaçlarının da olduğu açıktır. İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da gezginler çoğu zaman devletleri tarafından görevlendirilerek uzak ülkelere gönderilmiştir. Bu gezilerin amacı aynı zamanda istihbarat toplamaktı. Gezinler gezdikleri yerleri en ince ayrıntısına kadar rapor ederek devletlerine bildiriyorlardı. Böylece yeni sömürgeler olmaya aday görülen bölgeler hakkında bilgi toplanmış oluyordu. Bu gezilere katılmak, tüm bunlar düşünüldüğünde, gezginlerce bir yurtseverlik görevi, hatta kutsal bir görev olarak görülmüş olmalıdır.

Bu kitabın yazıldığı dönemde tüm Avrupada etkili olan, sanat tarihinde bir akıma da adını vermiş olan bir düşünüş şekli vardı: Oryantalizm. Jean- Leon Gerome, Fausto Zonaro, Rudolf Ernst gibi ressamların dahil olduğu bu akım Doğu'yu gerçeğe uygun bir şekilde değil, Batılılar'ın hayalindeki gibi yansıtmıştır. Doğu'yu yıkık, perişan, köle pazarlarında beyaz kadınların siyah adamlara satıldığı bir

yer olarak gösteren bu tablolarla ressamın kimi zaman hayatlarında hiç görmedikleri Harem'i çıplak kadınların dans ettiği bir yer olarak betimleyecek kadar ileri gitmiştir. Sanata yansımaları bu şekilde olan Oryantalizm dönemin siyasetinde çok etkili olmuştur. Daha önce çevirdiğimiz Barker'da olduğu gibi, Langlois'nın yazdığı hemen her satırda yine bu Oryantalist bakış açısını görmek mümkün. Batı'yı Doğu'dan, erkeği kadından üstün gören Oryantalist anlayışın etkilerini bu kitapta kullanılan birçok ifadede görüyoruz. Yazarın önsözünde geçen "Her geçen yıl, askerlerimiz Fransız bayrağını uzak bölgelere dikerek, yarı barbar toplulukların uygarlığımızdan yararlanmasını sağlamak için çalışmaktadırlar" cümlesi buna örnek verilebilir. Kilikya bölgesinde yaşayanlar için ise "bu vahşi ülkenin yerlileri" ifadesi kullanılmış. Son derece taraflı bir anlatımın olduğu söylenebilir. Barker'ın kitabına yazdığım önsözde bu "tarafsızlık" kavramını biraz irdelemiştim: Bu "tarafsızlık" konusu üzerinde çok düşündüğüm bir konu olmuştur. Gerçekte kim "tarafsız"? Acaba biz tarafsız mıyız? Okullarımızda okutulan ders kitapları tarafsız mı? Dünyanın hiçbir yerinde gerçek anlamda tarafsızlığın olduğunu düşünmüyorum. Ancak farklı kaynakları okuyarak düşünce dünyamızı genişletebiliriz diye düşünüyorum.

Son derece planlı ve düzenli bir biçimde yazılmış olan kitap şu bölümlere ayrılmış: Öndeyiş ve Yolculuk Günlüğü, Kilikya ve Toros Dağları'nda Coğrafi ve Arkeolojik Keşifler.

Öndeyiş bölümünde yazar, bölgeyi çeşitli yönleriyle inceleyerek okura özet bilgiler veriyor. Bu bölüm kendi içinde şu bölümlere ayrılmış: Fiziksel Durum: I. Topğrafya, II. Doğa Tarihi; Siyasi Durum: I. Nüfus, II. Diller, III. Dinler, IV. Ticaret ve Sanayi, V. Tarım, VI. İdare. Bu bölümde yazarın o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak bir vilayeti olan bölgeyi son derece ayrıntılı incelediğini görüyoruz. Ancak bazı yerlerde yanlış bilgilendirmeler, hayal ürünü ifadeler ya da kasıtlı olarak yapılmış olabileceğini düşündüğümüz yanlış bilgilendirmeler yok değil. Örneğin yazarın Nusayriliği ayrı bir din olarak ayrı bir başlık altında vermesi ya da yirmi dört Oğuz boyundan biri olan Avşarlar'ı Kürt olarak nitelemesi gibi.

İlk bölümü, Kilikya Tarihinin Özeti adlı, bölgenin Antik Çağ'dan kitabın yazıldığı döneme kısa bir tarihini içeren bölüm izliyor. Kitabın yazıldığı dönemde Anadolu'da Antik Yunan ve Roma öncesine dair fazla bir şey bilinmediğini göz önünde bulunduracak olursak, bu bölümün neden bu dönemden başlatıldığını anlayabiliriz. Antik Yunan ve Roma öncesine ait bilgiler daha çok mitolojik öyküler ve yazarın tahminleri doğrultusunda aktarılmış. Örneğin Dönüktaş'ın Asur Kralı Sardanapalus'un mezarı olduğunu düşünen yazar, üç ayrı Sardanapalus'un bulunduğunu ifade ederek bu konuda değişik görüşlere yer veriyor. Antik Yunan öncesi Anadolu tarihine ait fazla bir şey bilinmeyişi, Antik Yunan ve Roma'yı kendi uygarlıklarının temeli olarak gören Batılılar'ın daha sonra Anadolu'yu işgaline zemin hazırlamıştır. Bu tarih tezi ancak Atatürk'ün, ilk TBMM kararlarından biri ile Hattuşaş kazılarını yaptırması ve burada bulunan, Hitit hiyeroglifi ile yazılmış yazıtların daha sonra Karatepe'de bulunan iki dilli yazıt sayesinde çözülmesi sonucu çürütülecek, Türkiye, Anadolu'da Yunan uygarlığı öncesinde de çeşitli uygarlıkların yaşamış olduğu yönündeki kendi tarih tezini ortaya koyacaktır.

Yolculuk Günlüğü bölümünde yazarın yolculuk anılarını okuyacaksınız. Bu bölüm on yedi alt bölümden oluşuyor. Bu bölümden bazı başlıklar: "Anadolu kıyılarının kuşbakışı görünümü, Kilikya'ya varış, Karantina işlemlerinden Kaçışım, Bothros Efendi, Sardanapalus'un mezarı – Biraz barutla şehri birbirine katıyorum, Bir eski eserler madeni, Bir Rum Düğünü, Pompeiopolis; tiyatrolardan birinde bir yılan, Odalık Tüccarı, Ermeni Patriği'nin manastırı, Toros Dağları'nda kan yasaları, Dağlarda kurulmuş bir cumhuriyet – Toroslar'da aforoz nasıl kaldırılır? Aziz George Efsanesi, Gülek Boğazı'na yapılan keşif gezisi, Her yerde dostlarınızın olması iyidir." Bu bölüm, yazarın Prens Louis-Napoleon Bonaparte tarafından Doğu'ya seyahat etmekle görevlendirilmesiyle başlıyor. O dönemde yazılmış macera romanları tadındaki bölümde ilginç ayrıntılara, tarihi gerçeklere, yer yer de yazarın kendi hayal gücü ile harmanlayarak anlattığı bazı öykülere rastlayacaksınız. Ölçülü bir mizahın da karıştığı bu bölüm, yazarı ve kendisine yardımcı olan kişileri canlı kişilikler olarak düşünmemizi sağlıyor. Yazara gezilerinde yardımcı olan bu kişiler Fransa Konsolosluğu çalışanları ve bölgedeki gayrimüslim halktan kişilerdir. Hep beraber maceradan maceraya atılıyorlar ve kimi za-

man kurnazlıkları kimi zaman da şansları sayesinde bir şekilde son anda beladan sıyrılıyorlar. Bu bölümde yazarın anlattığı son derece önemli bir şey varsa o da kaba kazılar yaparak tarihi eserleri nasıl ortaya çıkardığını anlatması. "Dinamitle patlattım", "baltayla parçaladım" gibi tüyler ürpertici ifadeler bu tahribatı anlatmaya yeter. Gerçek arkeologların tarihi eserlere zarar vermemek adına diş fırçası gibi araçlar kullanarak ne kadar dikkatli çalıştıkları düşünülürse burada yapılan şeyin yağmacılıktan başka bir şey olmadığı anlaşılabilir. Bir de, yazarın Barker'ın kitabında da ayrıntılı olarak bahsedilen ancak adı verilmeyen, ancak bu kitapta adı verilen, Kilikya Lares ve Penates (Ev Tanrıları ya da Ocak Tanrıları) heykellerinin bulunduğu yerde yaptığı kaba kazıları anlattığı bölüm var ki, bu "tarihi eser madeni" olarak görülen yerin neresi olduğu da burada ortaya çıkıyor: Tarsus Gözlükule Höyüğü. Buradan Barker'ın götürdüğü eserler bugün British Museum'da sergilenirken, Langlois'nın götürdükleri ise Louvre Müzesi'nde sergileniyor. Langlois'nın yağmaladıkları arasında sikkeler ve yazıtlar da bulunuyor.

Kitabın ikinci bölümü Kilikya ve Toros Dağları'nda Coğrafi ve Arkeolojik Keşifler adını taşıyor. Bu bölüm ise şu alt bölümlere ayrılmış: Dağlık Kilikya – I Coracesium (Alaia) Calycadnus Seleukeia'sı (Silifke), II Seleucia ve Çevresi, III -Silifke'den Korykos Yıkıntılarına, IV Korykos'tan Toros Dağları Yakınındaki Lamas'a, V Deniz Yoluyla Korykos'tan Lamas'a

Ovalık Kilikya; Batı Kısmı - I.Lamas'tan Berdan Çayı'nın Ağzına Kadar Olan Yerler, II Kahramanlık Çağı'ndan Yunan Kolonilerinin Gelişine Kadar Tarsus'un Antik Tarihi, III Tarsus'un Yunan Kolonilerinin Gelişinden Roma İmparatorluğu'nun Theodosius'un Oğulları Arasında Bölüşürülmesine Kadar Tarihi ve Bu Dönemlere Ait Eserler, IV Tarsus'un Roma İmparatorluğu'nun Paylaşılmasından Günümüze Kadar Olan Tarihi ve Anıtları, V Tarsus Çevresi, VI Adana ve Seyhan

Kilikya Torosları: I Tarsus'tan Gülek Boğazı'na, Namrun Üzerinden, II Kilikya Kapıları'ndan Geçerek Tarsus'tan Kapadokya Sınırına, III Adana'dan Sis'e, Toroslar'daki Zeytun ve Haçın

Doğu Kilikya ve Kuzey Suriye: I Mallos ve Aleia Ovası Yoluyla Tarsus'tan Ayas'a, II.Sis'ten Anavarza Yakınlarındaki Mopsuestia'ya, III Mopsuestia ve Ceyhan, IV Amanos Dağları Yoluyla Misis'ten İskenderun'a

Bu bölümde yazar bölgedeki tarihi kalıntıları anlatıyor. Bahsettiği ören yerlerinin birçoğunu gidip görmüşse de bazılarını yalnızca anlatılanlardan ya da okuduklarından yola çıkarak yazmış olduğu anlaşılıyor. Langlois'nın, Barker'ın kitabında da yer verilen Yunan, Seleukos (Hellenistik), Roma ve Bizans eserlerinin yanında, Ermeni eserlerine de yer verdiği görülüyor. Yunanca, Latince ve Ermenice dillerinde çok sayıda yazıtı okuyarak bunlara çevirileri ile beraber yer veriyor. Bu bölümde yazarın ziyaret ettiği yerlerin gravürleri yanında çok sayıda sikke örneği de resimlerde görülebilir.

Yazar bölgeyi Antik Çağ'da olduğu gibi Dağlık ve Ovalık Kilikya olarak ikiye ayırmış. Kendi yaptığı sınıflandırma ile Ovalık Kilikya'yı da Batı Kilikya, Toroslar ve Doğu Kilikya olarak üçe ayırdığını görüyoruz. Coğrafi özellikler dikkate alınarak bu şekilde bir sınıflandırmanın yapıldığını görüyoruz. Bu bölgelerde bulunan Yunan, Hellenistik, Roma, Bizans ve Ermeni eserlerine yer veren yazarın, Türk-İslam eserlerine çok az yer verdiğini görüyoruz. Yazarın Batı merkezli bir düşünce ile daha çok Batılılar'ı ilgilendiren eserlere yer verdiği söylenebilir. Bunun yine kasıtlı yapılmış olabileceği de düşünülebilir.

Langlois'nın Barker'dan farklı olarak Ermeni eserlerine de yer verdiği ve Ermenice yazıtları da okuduğunu yukarıda belirttim. Bunların üzerinde özellikle duruyor. Bölgedeki bu eserler Kilikya Ermeni Krallığı dönemine aittir. Kilikya Ermeni Krallığı, 1080-1198 arası beylik ve 1198-1375 arası krallık olan, Çukurova bölgesinde yaşamış bir devlettir. Bölgedeki I. Ruben adında olan bir Ermeni beyi tarafından Bizans İmparatorluğundan aldığı toprak üzerine kurulmuştur ve zamanla daha geniş bir alana yayılmıştır. Moğol istilasından sonra İlhanlılara bağlanmış ve birlikte Memluk Devletine karşı savaşmıştır. Devlet 1252'den sonra Hethumid Hanedanı tarafından yönetilmiştir. Memluklar (bu kitapta Mısırlılar olarak geçiyor) 1375 senesinde Sis'i ele geçirince devlet son bulmuştur ve bundan sonra bölgede Memluklara bağlı Ramazanoğlu Beyliği kurulmuştur. Kilikya Kralı unvanı Lüzinyan Hanedanına geçmiştir. Kilikya Ermeni Krallığı Haçlılarla ve özellikle Fransızlarla sıkı ilişkiler kurmuştur. Komşu Hristiyan ve Müslüman devletlerle ve kendi içinde mücadelelerde bulunmuştur. Başkenti ve kilisenin merkezi Sis (bugünkü Kozan) idi. Krallığın pek çok kalesi vardı, ayrıca Toros dağları doğal bir savunma bölgesi oluşturuyordu. Merkezi Sis olan krallık uzun ömür-

l  olmasa da bölgede, özellikle Kozan çevresinde çok sayıda eser kalmıştır. Bir kısmı Avrupa'ya kaçırılan bu eserlerin bir kısmı da bugün L bnanda Sis müzesinde sergilenmektedir. Bunun nedeni Kurtuluş Savaşı sonucunda Fransızlar bölgeyi terk etmek zorunda kalınca Ermeniler'in kutsal emanetleri ile birlikte bölgeden göç etmelerine izin verilmesidir. Bu kitapta yazarın Ermeniler için kullandığı ilginç bir ifade dikkati çekiyor: "Doğu'nun Fransızları." Bu ifade ne anlama geliyor? Yazar, bölgedeki Ermeniler'i Kilikya Ermeni Krallığı'nın kalıntıları olarak görüyor. Kilikya Ermeni Krallığı'nı ise Haçlı döneminde Doğu Akdeniz'de hüküm sürmüş olan Lüzinyan hanedanı ile ilişkilendiriyor. L zinyanlar, 1192-1489 yılları arasında Kıbrıs'ı yönetmiş olan Fransız asıllı bir hanedandır. 1192 yılında Kudüs Kralı Guy de Lusignan'ın Kıbrıs'ı Aslan Yürekli Richard'dan satın almasıyla başlayan ve 1489'da Venediklilerin istilasıyla da hemen hemen son bulan bir hanedanlıktır. Yazar, işte Kilikya Ermeni Krallığı'nın Haçlılar ile kurduğu ilişkilere ve Kilikya Kralı unvanının L zinyanlar'a geçmesine dayanarak bölgedeki Ermeniler'i Fransa ile ilişkilendiriyor. Sis'te bulunduğu, Fransız soylularına ait mezarlar ile bunu destekliyor. Bu görüş daha sonra Fransa'nın bölgeyi işgaline temel hazırlayacaktır. Yazarın bölgeden kaçırarak Fransa'ya g t rd ğu eserler arasında Yunan, Roma, Hellenistik (Seleukos), Bizans ve Ermeni dönemlerine ait çok sayıda sikke, bu dönemlere ait yazıtlar ve mimari parçaları, Lares ve Penates olarak adlandırılan ocak tanrıları heykelcikleri bulunuyor.

Langlois'nın Fransa'ya g t rd ğu eserlerin başında sikkeler geliyor. Maden  para veya eski dilde sikke; altın, gümüş, bakır, bronz, alüminyum vb. madenlerin alaşımından yapılan paradır. Kelime Arapçadan gelmekte olup "damga veya nakış basmak için hazırlanmış kalıp, demir kalıp" demektir. İlkel  a lardan beri ticarete geçerli olan değiş-tokuş yöntemleri yerine, daha kullanışlı bir değişim aracı olarak icat edilmiştir. Sikkenin ne zaman icat edildiği tam olarak bilinmemekle birlikte bunun milâttan önce VII. yüzyılın sonuna rastladığı hususunda fikir birliği bulunmaktadır. Gerek antik kaynaklar gerekse ele geçen ilkel formdaki elektron sikke örnekleri, sikkenin icadının Anadolu'nun batısıyla -Lidya Krallığı ve Ionia bölgesi- ilişkili olduğunu göstermektedir. Mil ttan  nce V. yüzyılın sonlarına kadar sikkeler esas olarak elektron, altın ve gümüşten basılıyordu.

Bronz sikkeler bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıktı ve ancak milâttan önce IV. yüzyılda yaygınlaştı. Madalyon (medallion) olarak da adlandırılan sikkeler basıldıkları döneme ışık tutan çok önemli eserlerdir. Sikkeler üzerindeki resim ve yazılar, hatta sikkelerin yapıldığı maden bile bize o dönemle ilgili çok önemli tarihi bilgiler verir. Bu yüzden nümizmatik (eski paralar bilimi) tarihe yardımcı olan en önemli bilim dallarından biri olmuştur. Günümüzde kullanılan madeni bozuk paralar da -özellikleri itibarıyla- gerçekte birer sikkedir. Kilikya bölgesinde Roma döneminde her metropol kendi parasını da basıyordu. Bu sikkelerden bu kitapta bolca bahsediliyor. Kilikya Ermeni Krallığı tarafından basılmış sikkelere de yine bu kitapta yer verilmiştir. Aynı zamanda nümizmatist de olan Langlois sikkelere hemen her bölümde yer vererek bunları yorumluyor.

Çok güzel bir Omphale heykelciği betimlemesinin olduğu bölüm, Barker'ın kitabında da anlatılan bu Lares ve Penates (Ev Tanrıları, Evin Koruyucuları ya da Ocak Tanrıları) ile ilgilidir. Venüs de olabilecek bu heykeli yazar, Yunan mitolojisinde Herakles (Herkül) ile aşk yaşayan Lidya kraliçesi Omphale olarak kabul ediyor. Bu kitapta da sözü edilen Lares ve Penates heykelleri, heykel parçaları ve diğer objeler Tarsus yakınlarında yazar tarafından bulunuyor. Bunların yanında daha birçok değerli eserin de yine aynı noktadan çıkarıldığı yazar tarafından anlatılıyor. Hatta yerel otoritelerin dikkatini çekince de zor kullanarak bu yeri kazdırıyor. Bu bölümü de yine dehşetle okuyacaksınız. Barker'ın kitabında adı verilmeyen bu yer, Tarsus Gözlükule Höyüğü'dür. Bir zamanlar Avrupalı maceraperestler tarafından işte böyle yağmalanan, bulunan eserlerin bugün British Museum ve Louvre başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli müzelerinde sergilendiği Gözlükule Höyüğü (Tarsus) bugün hala arkeolojik kazıların yapıldığı bir yerdir. İngiliz gezgin ve doğubilimci William B. Barker, onun babası Hollanda konsolosu Barker, Fransız gezgin ve nümizmatist Victor Langlois burayı yağmalayanlardan yalnızca birkaçı. Kim bilir başka kimler tarafından daha neler nerelerden kaçırılıp götürüldü... Bu çevirileri yaptıkça ortaya çıkacak...

Gözlükule'den çıkarılan heykeller Ocak Tanrıları Lares ve Penates'i temsil eder. Lares ve Penates Roma'da aileyi ve devleti koruyan tanrılar grubuydu. Lares ve Penates'e evlerde, kendilerine ayrılan

bölmelerde tapınılırdı. Lares ve Penates heykelcikleri evlerde, odaların açıldığı iç avluda bulunan ocağın üzerinde bulunan bir rafın üzerinde dururdu. Kısa elbiseli, başlarında kendilerine özgü başlıkları olan, kimi zaman bereket boynuzu cornucopia taşıyan bu ev tanrıları çoğu zaman sadakatin simgesi köpekle beraber tasvir edilirdi. Ölülerin ruhları kabul edilen Lares evleri, kavşakları ve kenti korurdu. Her Romalı ailenin, evi koruduğuna ve soyun ölmemesini sağladığına inanılan, Lar familiaris olarak bilinen kendi koruyucusu vardı. Lares ve Penates adlı bir tanrılar grubu (bunlar çoğul sözcüklerdir) vardı ama Jüpiter, Juno, Satürn, Apollon, Baküs, Venüs, Minerva gibi diğer tanrı, yarı tanrı ve tanrıçaların da heykelcikleri evin koruyucuları olarak bu Lares ve Penates arasında bulunur ve bunlara da bu şekilde tapınılırdı. Hatta kişiler gidip gördükleri yerlerde benimsedikleri tanrı ve tanrıçaların da heykelciklerini yaptırarak bunları da Lares ve Penates arasına eklerlerdi. Yaşlıların, sevilen kişilerin, imparator ve imparatoriçelerin, güzel kadınların, küçük yaşta ölen çocukların da tanrılaştırılarak heykellerinin yapıldığı, bunların da yine Lares ve Penates arasına yerleştirildiği olurdu. Yerleşik inançlara saygısızlık yapılmadığı sürece, tapınılan tanrı ve tanrıçalara yenilerinin eklenmesinde bir sakınca görülmezdi. Böyle olunca, Lares Penates gittikçe kalabalıklaşan bir tanrılar grubunun genel adı olmuştu. Roma her ne kadar Yunan mitolojisi etkisi altında kalmış, hatta birçok Yunan tanrı ve tanrıçasını yalnızca ismini değiştirerek almışsa da, Lares ve Penates'te aslında Doğu'nun Mitras inancının etkisinin olduğu da görülüyor. On iki tanrılı Olympos sistemi değil de, çok sayıda tanrı, hatta kişiye özel tanrılar... Yunan ve Roma elbette Anadolu'da kendilerinden daha önce var olmuş uygarlıkların etkilerini taşımıştır. Bu heykellerin temelindeki birçok mitin kökeni Asur, Hitit, Sümer mitlerindedir, birçoğu Babil, Fenike, Mısır gibi çevre uygarlıklarından, hatta kimileri de Uzakdoğu'dan etkiler taşır. Çeşitli mitolojilerin birbirine karıştığı, özellikle Asur, Mısır ve Fenike etkisinde kalmış Kilikya bölgesinde böyle çok zengin bir Lares ve Penates koleksiyonunun bulunmuş olması ise şaşırtıcı değil. Bu mitolojiler karmaşası, karmaşık bir kültürel yapıya işaret ediyor. Lares ve Penates'e böylece Kilikya'da uzun yıllar tapınılıyor. Bölge halkı Hristiyanlık dinini kabul ettiğinde ise artık birer put olarak görülen ve kırılarak toprağa gömülen bu heykeller yüzyıllarca toprağın altında kalıyor.

Çeşitli mimari parçalar da yine yazarın Fransa'ya götürdüğü eserler arasında yer alıyor. Kaba kazılarla tahrip edilen, içlerinde hazine aranan yapıların anlatıldığı bölümler kitapta çokça yer alıyor.

Bu kitapta en çok bahsedilen bir diğer tarihi eser grubu da yazıtlardır. Yazıt ya da kitâbe, genelde anıtsal bir eserin üzerine tanıtım ve bilgilendirme amaçlı yazılara verilen addır. Yazıtlar çoğu kez kolay eriyip bozulmayan malzemelere yazılır, daha doğrusu kazılır. Yazının bulunduğu dönemlerden itibaren bize çok önemli bilgileri doğrudan veren belgeler oldukları söylenebilir. Bir eski diller uzmanı olan Langlois bunları kendi eliyle kopyalayarak bu kitapta yer vermiş. Yazıtlar orijinaleri, çevirileri ve bulundukları yerlerin ayrıntılı tarifiyle verilmiş. Bu kitaptaki yazıtlar Yunan, Roma, Hellenistik, Bizans ve Kilikya Ermeni Krallığı dönemlerine aittir. Yunanca, Latince ve Ermenice dillerinde yazılmış olan yazıtların çoğunu bu kitapta çevirileriyle beraber veren Langlois'nın ayrıca yalnızca yazıtlarla ilgili, *Recueil des Inscriptions de la Cilicie* (Kilikya Yazıtları Derlemesi) adında ayrı bir kitabı daha bulunuyor. Yazarın bu kitaptan sıkça alıntı yaptığını dipnotlarda görüyoruz.

Bu eserler neden bu kadar önemli? Yazar bu yapıtları Çukurova bölgesinden çıkararak Fransa'ya götürme hakkını kendinde nasıl görüyor? O dönemde nasıl bir ortam vardı ki bu eserler rahatlıkla Fransa'ya götürülebildi? Barker çevirisinde olduğu gibi, bunların sorulması gereken sorular olduğunu düşündüm. Barker'a yazdığım önsözde ifade ettiklerimin Langlois için de geçerli olduğunu düşünüyorum. Bildiğimiz gibi, ne ülkeler birer toprak parçasından, ne de uluslar birer insan topluluğundan ibarettir. Onları diğerlerinden ayıran, kendilerine özgü kültür ve uygarlıklarıdır. Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür" sözü de buna işaret etmektedir. Aslında bunun tüm ülkeler, uluslar ve devletler için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Yazarın ülkesi Fransa'nın bir parçası olduğu Batı uygarlığının temelleri, antik Yunan ve Roma'dır. Ayrıca Anadolu toprakları Hristiyanlığın ilk yayıldığı topraklar olması açısından da Batı için büyük önem taşıyor. Özellikle, "Hristiyan" sözcüğünü ilk kez kullanan havari Aziz Paul'un (Pavlus) memleketi olan Tarsus'a her iki yazarın da neden bu kadar önem verdiği böylece anlaşılıyor. Langlois, buna ek olarak Haçlı Lüzinyanlar ile ilişkilendirdiği Ermenilere

ait eserlerin de bir kısmını Fransa'ya götürmüş olduğunu ve bunların da diğerleriyle beraber Louvre Müzesi'nde sergilendiğini ifade ediyor. Yazar, bu noktada, mensubu olduğu uygarlığın temellerinin iyice anlaşılmasını sağlamayı kendine görev biliyor. Batı uygarlığına ait, hem çeşitli ipuçları taşıması açısından önemli, hem de sanatsal ve estetik yönüyle görenlerde hayranlık uyandıran böyle zengin bir koleksiyonun bir Batı ülkesine getirilmesi elbette Batılı bir yazar için önemli bir görev olarak kabul edilecekti. Yazarın bu yapıtları bölgemizden Fransa'ya götürme hakkını kendinde görmesinin nedenleri işte bu şekilde, antik Yunan ve Roma'nın Batı uygarlığının temeli olması ve Oryantalist bakış açısı başlıkları altında toplanabilir. Yazar, kendisini bir Batı toplumunun bireyi, dolayısıyla Batı uygarlığının temellerinin oluşturan antik Yunan ve Roma'nın bir mirasçısı olarak görüyor. Buna ayrıca "Doğu'nun Fransızları" diye nitelediği Ermeniler'i de ekliyor. O yüzden, bu eserleri de buradan alıp ülkesine taşıma hakkını kendinde buluyor. Yazarın yaşadığı dönemde yapılan resimlerden yazılan kitaplara dek her yerde etkisi görülen Oryantalizm'in de bunda etkisi büyük... Doğu'yu uzak, yıkık, perişan, adeta bir dekor olarak gören, Batı'nın Doğu'ya üstünlüğünü savunan bu düşüncenin de bir Batılı olarak yazarın bu eserleri alarak istediği gibi ülkesine götürmesinde önemli rol oynadığı da yadsınamaz. Kitabın yazıldığı, Osmanlı'nın son zamanlarına denk gelen dönemde, özellikle Çukurova bölgesi gibi merkeze uzak yerlerde son derece zayıflayan devlet otoritesini ve halkın bilinçsizliğini de bunlara ekleyince böyle bir tarihi eser kaçakçılığının kolayca yapılabilmesi için son derece elverişli bir ortam oluşuyor. Böyle olunca da bu eserler ve daha birçokları Avrupa ülkelerine kaçırılıp götürülüyor.

Bugün bile tarihi eser kaçakçılığı yapıldığı düşünülürse, bu konuda daha kat etmemiz gereken çok yol olduğu sonucu ortaya çıkabilir. Kültür varlıklarının korunması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması elbette çok önemli ama belki ondan daha da önemli bir şey var... Gerekli bilince sahip olmak... Bu kitabı çevirirken, yazarın buraya gelmeden önce bölge ile ilgili araştırmalar yaptığı, Antik Çağ, Ortaçağ ve çağdaşı yazarların eserlerini okuduğu ve bunlardan kimi yerde alıntı yaptığı, kimi yerde ise onların yazdıkları ile kendi gördüklerini karşılaştırdığını görüyorum. Bilerek, anlayarak ve hissederek gezdiğini söyleyebilirim. İşte bu bilincin oluşması için ge-

reken bunlar... Bu eserleri anlamak, yorumlayabilmek, tartışabilmek, onları hissedebilmek... Bu da kaliteli bir eğitimle olur. Sanat tarihi, felsefe, edebiyat, coğrafya, matematik, yabancı diller ve daha birçok alanı kapsayan, hepsinden önemlisi bunların ve konuların birbirinden kopuk değil, birbiri ile bağlantılı olarak anlatıldığı, disiplinler arası, çağdaş, bilimsel, hurafelerden ve önyargılardan arınmış bir eğitim... Ancak böyle bir eğitimle tüm değerlerine olduğu gibi kültür varlıklarına da sahip çıkacak kuşaklar yetiştirebiliriz.

Kitabın Fransızca'dan Türkçe'ye çevirisini kolaylaştıran ve zorlaştıran özellikleri vardı. Kimi yerlerde artık günümüzde kullanılmayan sözcüklerin ve ifadelerin geçmesi çevirinin zor yanlarından biriydi diyebilirim. Çeviride bağlamın son derece önemli olmasından dolayı bu kitabı çevirirken özellikle tarih, coğrafya, arkeoloji, mitoloji, gezi edebiyatı ve yazarın yaşadığı dönemin önemli olayları hakkında bolca araştırma yaptım. Çeviri sırasında Fransızca, İngilizce, Latince ve Yunanca sözlüklerden bol bol yararlandım. Ancak Langlois'nın daha önce İngilizce'den çevirdiğim Barker'dan çok daha düzenli ve planlı bir biçimde yazmış olması çeviriyi kolaylaştırıyordu. Düzenli, planlı, doğru bölümlere ayrılmış olan bu kitapta yazar kısa, öz, anlaşılır cümlelere yer vererek akıcı bir anlatımla okuru sürüklüyor. Barker'daki fantastik bölümler ve uzun yorumlar yok, onun yerine kısa ve öz, derli toplu, açıklayıcı bir anlatım var. Fransızca'nın uzun cümlelere İngilizce kadar elverişli olmayışı da yine çeviriyi kolaylaştıran etkenlerden biri oldu. Barker'ın edebi olma çabasının (ancak yine de edebi olamayışının) Langlois'da olmadığını görüyoruz. Langlois daha çok gezip gördüğü yerleri eksiksiz bir biçimde ancak fazla süslemeden anlatmaya çalışıyor. Ancak kimi yerlerde edebi sayılabilecek, şiirsel pasajlar da yok değil. Örneğin Seleucia kalıntılarını yazar şöyle betimlemiş: " Korent sütun başlıkları ayaklarının dibinde gövdesinden ayrılmış başlar gibi yatar, mermer yaprakları yemyeşil akant yapraklarıyla karışır. Nişleri heykellerden ayrı olarak, gece kuşlarını ağırlar ve bitkilerin püskülleri meltemle uçuşarak ışık arabeskleri oluşturur. Ancak bir şairin bu ünlü yerde arayacağı şey, yıkıntılar ve eski zamanların günümüze kalmış parçalarından çok, muhteşem bir zıtlıkla yükselerek körfezlerden burunlara, dağlardan uçurumlara uzanan alabildiğine geniş, yemyeşil alanlar, gökyüzünün laciverdi, sonunda uçsuz bucaksız kum ovaları ve çiçeklerle minelenmiş bahçelerdir."

Yazarın bolca dipnot kullandığını da görüyoruz. Ayrıca biz de gerekli gördüğümüz yerlere dipnotlar ekledik. Yazarın dipnotları parantez içinde sayılarla gösterilmiş ve her sayfanın altında verilmiştir. Bizim notlarımızsa köşeli ayraç içinde sayılarla gösterilerek kitabın arkasına yerleştirilmiştir. Çevirmen notları A.A. (Ayşe Ateşoğlu), Türkçe basım editörü notları ise S.H.U. (Sabahattin Haluk Uygur) şeklinde kısaltmalarla belirtilmiştir.

Kitabın özellikle ilk bölümlerinin çevirisinin yerine oturmasında bana çok yardımcı olan, Fransızca'dan çeviriler yapan Nuray Cihan Gündüzalp'e çok teşekkür ediyorum. Bazı yerlerde yazarın yalnızca orijinalini verip çevirisini eklemediği Yunanca yazıtların Türkçeye çevirisini yaparak bana yardımcı olan Muzaffer Alın'a da çok teşekkür ediyorum. Bu değerli çevirmen arkadaşlarımla beraber bir "çeviri kardeşliği" oluşturarak kimi zaman gece geç saatlere kadar beraber çalıştık. Bu zor ancak bir o kadar da zevkli olan çevirinin üstesinden beraberce gelebildik. Bu çeviriyi ancak onlarla beraber eksiksiz olarak tamamlayabilirdim. Latince bir deyim vardır: "Oleum et operam perdidi." "(Kandilimin) yağını ve işimi bitirdim" anlamına gelir. Aslında bence bir çeviri asla tam olarak bitmez, her okurla, her okuyuşta yeniden tamamlanır... Bir gezi yazısında, bir de bunun yanında, bir yeri daha önce gezip görmüş olsak bile yazarın gözüyle tekrar gezeriz. Bu kitap da sizi antik adı Kilikya olan Çukurova bölgesinde, Langlois'nın deyimiyle "Asya'nın Bahçesi"nde bir gezintiye çıkarıyor.

Ayşe Ateşoğlu
Çevirmen

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Doğu, bugün ciddi uğraşların ve sabırlı araştırmaların konusudur. Her geçen yıl askerlerimiz Fransız bayrağını uzak bölgelere dikerek, yarı barbar toplulukların uygarlığımızdan yararlanmasını sağlamak için çalışmaktadırlar. Her geçen yıl, maceraperest kaşifler de, unutulmuş bir geçmişin anılarını toplayarak bunları tekrar hayata döndürmek için Asya'nın çeşitli noktalarına seyahat etmektedirler.

Asya, kahramanlıklara sahne olmuş, ören yerlerindeki yıkıntıların bugün varlığını doğruladığı, anıları vakayinamelerinde korunmuş, hayranlık uyandırıcı bir uygarlığın içinde büyüdüğünü görmüş bu bereketli toprak parçası, kaşiflere açılacak en geniş alandır. Kökleri Antik çağda olan modern Avrupa ulusları yaşam, bilim ve sanatı derinleştirmenin yollarını aramaktadırlar. Gezinler Doğu'nun ülkelerini karış karış gezecek, Asya'nın büyük imparatorluklarına ve dünyayı değiştirmiş olaylara tanık olmuş bu toprakları araştırarak, bu büyük misyonu tamamlayacaklardır.

Doğu'nun en bereketli ülkelerinden biri olan Anadolu, Ortaçağ'dan bu yana Batılılar tarafından ziyaret edilmiştir. Yunanlılar'ın birçok koloni kurduğu bu toprakları, ilk olarak tüccarlar ve hacılar ziyaret ettiler ve uzun zaman sonra, Avrupa'nın her yerinden gelen sayısız Hristiyan ordusu (Haçlılar) Kutsal Topraklar'ı almak için buralardan geçti.

İlk olarak Haçlılar'dan bahseden Batılı tarihçiler, sonra Alman ve Fransız gezginler Willebrand d'Oldembourg, Pierre Belon, Paul Lucas, günümüzde de Otter, Corancez, Macdonald Kinneir, Amiral Sir Fr. Beaufort, Leon de Laborde, Ch. Texier ve W. Barker, gezileriyle bize Kilikya'nın bazı bölgelerini tanıttılar ve ziyaret ettikleri şehir ve yöreleri anlattılar. Bu anlatıların büyük kısmı ilginçliklerle doludur, ancak, yukarıda adlarını saydığım gezginlerin birçoğu aynı rotayı izleyerek Toros Dağları ve komşu ülkeleri atlayıp yalnızca Akdeniz kıyısındaki kentleri gezdiği için eksiktir. Kilikya ve Toros Dağları'nın

tamamen keşfedilmesi için bu planı yapmamın nedeni bu boşluğu doldurmaktır.

Bana bilimsel bir görevin verildiği 7 Mayıs 1852 tarihli bakanlık emriyle Kilikya'yı keşfedecek, ülkenin haritasını çıkaracak, önemli anıtların çizimlerini yapacak ve yazıtları yazıya geçirecektim. O zamanlar Eğitim Bakanı olan Bay Fortoul'un daveti üzerine, Bay Reinaud'un raportör olduğu bir Yazıtlar ve Edebiyat Akademisi Komisyonu bana izlemem gereken yolu, yalnızca araştırılması gereken coğrafya ve arkeoloji konuları açısından tarif etti.

Üyesi olduğum Asya Topluluğu bana, Bay Ch. Defremery tarafından yazılmış, Kilikya coğrafyası ve Ortaçağ Kilikya tarihi ve coğrafyasına değinen araştırmalarla ilgili notları verdi.

Sonunda, İmparatorluk Müzeleri müdürü, dikkatimi Louvre galerilerinde sergilenen değerli eski eserler koleksiyonlarına çekti.

Kilikya'ya varır varmaz Tarsus'taki Fransa konsolos yardımcısı ve bana gezilerimde eşlik etmek üzere adamlarından birini görevlendiren vilayetin paşa valisi ile doğrudan bağlantıya geçtim. İlk olarak, Cilicia Trachea'yı^[1] araştırmak üzere batıya doğru yol aldım. Burada çoğu yayınlanmamış dikkate değer sayıda Yunanca yazıt topladım ve bazı antik kentlerin yıkıntılarını, özellikle Isauria'nın Neapolis'ini^[2] ve sonunda haydut yatağı Korykos'u keşfettim.

Tarsus'un kuzeydoğusuna yaptığımız ikinci gezide, Adana'yı ve Ruben^[3] ve Lüzinyan krallarının egemenliği altındaki Ermenistan'ın^[4] başkenti ve Ermeni patriğinin yaşadığı yer olan Sis'i ziyaret ettim. Buradan, Türkmen ve Kürt aşiretlerinin ve Ermeniler'in yaşadığı Toros Dağları'na ve güneye doğru uzanan ovaya geçtim, sonra Anavarza'ya, Mopsuestia'ya^[5], antik Aegea'daki Lajazzo'ya^[6] geçtim, son olarak Tardequia^[7], Kastabala, Mallos^[8] vs. harabelerini sırasıyla ziyaret ederek Aleia^[9] ovasından Tarsus'a geri döndüm. Bu yolculukta, daha önceki gezilerimde bulduklarımı ek olarak, Fransa'ya döndüğümde çoğu yayınlanmamış yüz seksen iki metinden oluşan bir koleksiyonu yayınlamama izin veren birçok yazıt buldum.⁽¹⁾

(1) *Inscriptions grecques, romaines, byzantines et arméniennes de la Cilicie.* 'Paris, 1 vol. in-4e avec pl., Lelcux, éditeur.)

1852 – 1853 kışını geçirdiğim Tarsus'un güneyinde bir höyük (Gözlükule) bulunmaktadır. Temelinde ve tepesinde yaptığım kazılarda antik Yunan ve Roma dönemlerine ait, birçok terakota heykelcik, düz ve sırlı çömlek ve diğer objelerin içinde karışık halde bulunduğu tuğla mezarların molozlarını keşfettim. Bunlar, bugün Louvre Müzesi'nin antik eserler salonunda sergilenmektedir.

1853 ilkbaharında, kuzeye doğru yönelerek, gezilerime yeniden başladım. Bu vilayetten Kapadokya'ya tek geçit olan, Kilikya Kapıları (Gülek Boğazı) olarak bilinen yerden geçtim. Mopsucrene'nin^[10], Podandus'un^[172] yerini belirledim ve kendimi Anahşa dağındaki, Haçlılar'ın geçtiği ünlü Butrente kalesinde^[11] buldum.

Dördüncü bir keşif gezisinde, Ruben hanedanına rakip olan bir Ermeni ailesinin yaşadığı Lampron kalesini^[12] ve yerleri daha önce belirlenmemiş birkaç kalenin yıkıntılarını keşfettim.

Son olarak, Tarsus ovasından deniz kıyısına, Pompeiopolis'ten^[13] Seyhan nehrinin ağzına doğru, Anchiale (Kazanlı) yıkıntılarından birkaç iz kalıp kalmadığını araştırmak ve Antik Çağ yazarlarının bu bölgeye yerleştirdiği Sardanapalus anıtını bulmak için beşinci bir keşif gezisi yaptım. Araştırmam başarısız olduğundan Tarsus'a geri döndüm. Burada, son olarak İskender'in ordusunun Dara ve Persler ile savaşmak üzere İssos ovalarına giderken önünden geçtiği, Asur kralının anıt mezarından başka bir şey olmayan, 11,5 metre uzunluğundaki yapıyı buldum. Bu keşfin sonuçlarını, yaptığım yolculukların raporlarının yayınlandığı *Revue Archéologique* 1 ve *Archives des Missions Scientifiques*^(I) dergilerinde yayınladım.

Tarsus'ta kaldığım farklı zamanlarda ve Kilikya'da yaptığım keşifler sırasında, önemli bir dizi antik madalya ve çok sayıda Ortaçağ eseri buldum. Birinciler *Revue Numismatique*'de^(III) iki yazı yayınlamamı sağladı, böylece Kilikya'nın Ermeni para birimleri hakkında kapsamlı bir araştırma yapabildim.^(IV)

(I) Dönük Taş, Sardanapalus'un Tarsus'ta bulunan mezarı.

(II) T. IV. *Ilapport sur l'exploration archéologique de la Cilicie et de la Petite Arménie* (Kilikya ve Küçük Ermenistan'ın arkeolojik açıdan keşfi ile ilgili rapor IV – Ç.N.)

(III) *Lettre sur les monnaies de la Cilicie* (1 854).—*Mémoire sur les monnaies port-jnl au revers le monument de Sardanapale* (1855). (Kilikya Sikkeleri Üzerine (1854) - Sardanapalus anıtının arkasında bulunan sikkeler ile ilgili anı – Ç.N.) (1855).

(IV) *Numismatique de l' Arménie au moyen dge*. (Ortaçağ Ermeni Nümizmatigi – Ç.N.) (Paris, 1855, in-4°, 7 planches. Rollint éditeur.)

Bugün yayınladığım kitap iki bölüme ayrılmıştır; bunlar ilk olarak ülkenin fiziksel yapısını, politik durumunu ve tarihini içeren Öndeyiş, sonra ise Gezi Günlüğüdür. Sonra, coğrafya ve arkeolojik alanların keşfini kapsayan ikinci bölüm gelmekte, bu bölüm de dörde ayrılmaktadır: 1. Cilicia Trachea ya da Dağlık Kilikya, 2. Kilikya'nın batı bölgeleri ve ovalar, 3. Kilikya'daki Toros Dağları 4. Doğu Kilikya ve Kuzey Suriye.

Bana verilen görevi yerine getirmek için gittiğimde her şey plana uygun gitmedi ve keşif için verilen süreyi aşmak zorunda kaldım. Araştırmalarımı tamamlamam birkaç ayı geçti. Böyle yolculuklara çıkan kişiler aslında heyecan verici kişiler olmazlar; gerçekte uzak ve az bilinen ülkeleri keşfetmek için verilen emirler üzerine çıkılan bu gezilerde, gezginler, bilim insanlarının dikkatini çekeceği düşünülen her şeyi anlatma eğilimindedirler.

Kilikya'da ve Toros Dağları'nda yeteri kadar uzun kalmadım, öyle ki, her yeri keşfetmem mümkün olmadı. Bu bölge öyle geniş ve bilimsel açıdan öyle büyük öneme sahip ki, başkaları da burada yeni ve merak uyandırıcı keşifler için gerekli materyaller bulacaktır. Fransa'ya dönüşümden bu yana geçen süre içinde, Kilikya'da birkaç noktayı ziyaret etmiş olan, Tchichatcheff et le D. Kotschy yayınevinden Bay Pierre de Tchihatcheff^[14], gezilerinin sonuçlarını yayınlamıştı bile...

Diğer gezginlerin benim bir yılımı adadığım keşif işine devam etmelerini istiyorum. Tüm ilgi ve dikkatimi verdiğim bu kitabın, bu konuda kaynak bir kitap olarak okurlarda ilgi uyandırdığını ve bu ilgi ve merak sonucunda yapılan araştırmaların meyvelerini verdiğini görmek beni mutlu edecektir.

Victor Langlois